

Izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji un to atbilsme latviešu valodā

Lithuanian present passive participle and past passive participle as predicates and correspondences in Latvian

Kristīne Levāne-Petrova

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts

Raiņa bulvāris 29, Rīga, LV-1050

E-pasts: *kristine.levane-petrova@lumii.lv*

Rakstā ir analizēti izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji, kas kopā ar palīgdarbības vārdu *būt* veido ciešamās kārtas formas lietuviešu valodā, un to atbilsme latviešu valodā. Analizēts, vai tiešām latviešu valodā ciešamā kārtā tiek lietota retāk nekā citās valodās – šajā gadījumā lietuviešu valodā. Pētījums ir veikts *Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpusā*.

Raksta pirmajā daļā ir aplūkots izteicēja funkcijā lietots lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabjis un tā atbilsme latviešu valodā. Analizētais materiāls apliecina, ka pārsvarā latviešu valodā atbilstošais ir ciešamās kārtas pagātnes divdabjis. Abās valodās šādas konstrukcijas ir ciešamajā kārtā. Atbilstmju darāmajā kārtā šim lietuviešu valodas divdabim ir konstatēts maz.

Raksta otrajā daļā ir aplūkots izteicēja funkcijā lietots lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabjis un tā atbilsme latviešu valodā. Analizētais materiāls apliecina, ka liela daļa atbilstmju latviešu valodā ir fiksētas ciešamajā kārtā, bet tikpat daudz – arī darāmajā kārtā, tomēr nereti latviešu valodā šie piemēri darāmajā kārtā tiek uzlūkoti pasīva nozīmē.

Pētījums pierāda, ka lietuviešu valodā ciešamā kārtā tiek lietota daudz plašāk nekā latviešu valodā.

Atslēgvārdi: paralēlo tekstu korpus, ciešamā kārtā, ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabjis, darāmā kārtā, izteicējs.

Senākos valodniecības avotos, runājot par ciešamo kārtu, tiek minēts, ka latviešu valodā tā ne visai iecienīta (Endzelīns, Mīlenbahs 1993, 111) un citās valodās tiek lietota daudz plašāk (Ahero et al. 1959, 553). Lai pārliecinātos, kā ir mūsdienās, *Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpusa* (turpmāk tekstā – LiLa) lietuviešu-latviešu valodas tulkojumu sadaļā (Levāne-Petrova 2012; Utka, et al. 2012; Rimkute, et al. 2013) aplūkoti izteicēja funkcijā lietoti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji¹, kas kopā ar palīgdarbības

¹ Turpmāk tekstā, runājot par izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabji, tiks lietots apzīmējums lietuviešu valodas pagātnes vai tagadnes divdabjis. Šajā rakstā citi lietuviešu valodas divdabji citās funkcijās aplūkoti netiks.

vārdu *būt* veido ciešamās kārtas formas lietuviešu valodā, un to iespējamās atbildes latviešu valodā. Pētījums veikts nedaudz vairāk nekā 3,5 miljonu vārdlietojumu lielajā korpusa LiLa lietuviešu-lietuviešu valodas tulkojumu sadaļā, resp., korpusa daļā, kur oriģināli ir lietuviešu valodā, bet to tulkojumi – latviešu valodā. Lai arī korpusā ietilpst dažādu žanru teksti – daiļliteratūra, lietišķie teksti, periodika, populārā literatūrā –, lietuviešu valodas divdabja atbildes latviešu valodā meklētas visā korpusā kopumā, sīkāk neanalizējot atbildes pa konkrētiem žanriem.

LiLa korpusā atrasts un analizēts vairāk nekā 1000 piemēru ar lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabjiem un to atbildēm latviešu valodā. Sk. tabulā ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabju izskaņas abās valodās:

	Izskana lietuviešu valodā	Izskana latviešu valodā
Ciešamās kārtas pagātnes divdabjs	<i>-tas(-a)</i> <i>skaitytas(-a)</i>	<i>-ts(-a)</i> <i>lasīts(-a)</i>
Ciešamās kārtas tagadnes divdabjs	<i>-mas(-a)</i> <i>skaitomas(-a)</i>	<i>-ams(-a), -āms(-a)</i> <i>metams(-a), lasāms(-a)</i>

Tabula. Ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabju atbildes abās valodās. (Ambrasas 1997, 361, 363; Nītiņa 2013, 576, 580)

Tieši šie lietuviešu valodas ciešamās pagātnes un tagadnes divdabji kopā ar palīgdarbības vārdu *būt*, piem., *esu, buvau, būdavau, būsiu nešamas; esu, buvau, būdavau, būsiu neštas*, veido ciešamās kārtas formas lietuviešu valodā (Ambrasas 1997, 302). Latviešu valodā ciešamās kārtas formas veido lokāmais ciešamās kārtas pagātnes divdabjs kopā ar palīgdarbības vārdu *tikt*, senāk arī *tapt, kļūt* (Skujiņa 2007, 70). Tabulā treknināti tie divdabji, kas veido ciešamās kārtas formas abās valodās.

Raksta pirmajā daļā tiks analizēts lietuviešu valodas pagātnes divdabjs un tā atbildes latviešu valodā, savukārt raksta otrajā daļā – lietuviešu valodas tagadnes divdabjs un tā atbildes latviešu valodā, īpašu uzmanību pievēršot, vai tiešām latviešu valodā ciešamā kārtā ir lietota retāk.

1. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabju atbildes latviešu valodā

Analizējot korpusa valodas materiālu, tika konstatētas divas izteicēja funkcijā lietota lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbildes latviešu valodā:

- 1) ciešamās kārtas pagātnes divdabjs
  - (1) a. *Tad Vyrīausybė sudaryta!*
  - b. *Tātat valdība ir izveidota!*

- 2) verbs darāmajā kārtā
- (2) a. *Princesē nusidējēle buvo uždaryta į kalėjimą.*
 b. *Nogrėkojusos princesi ieslodzija cietumā.*

Abos gadījumos lietuviešu valodas pagātnes divdabjiem latviešu valodā atbilst verbāls izteicējs (vienkāršais un saliktais laiks², ko izsaka ciešamās kārtas pagātnes divdabja formas, un vienkāršais laiks, ko izsaka verbs darāmajā kārtā). Attiecīgi pirmajā gadījumā latviešu valodā atbilstošie teikumi ir ciešamajā kārtā, savukārt otrajā gadījumā – darāmajā kārtā.

1.1. Ciešamās kārtas pagātnes divdabīs

Pirmā lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilstme latviešu valodā ir ciešamās kārtas pagātnes divdabīs. Šī ir arī viena no biežāk sastopamajām atbilstmēm. Šādas konstrukcijas gan lietuviešu valodā, gan arī latviešu valodā ir ciešamajā kārtā. Atbilstmes ir konstatētas dažādos laikos, piem.:

- (3) a. *Karas buvo suplanuotas ..*
 b. *Karš bija ieplānots ..*
- (4) a. *.. kiek ponas Milvaras yra informuotas apie jūsų rūpesčius.*
 b. *.. cik Milvara kungs ir informėts par jūsų raizėm.*
- (5) a. *Taigi pirmaqart bus sudaryta išties koalicinė Vyriausybė.*
 b. *Tātat pirmoreiz būs izveidota patiešām koalīcijas valdība.*

Tā kā ciešamās kārtas formas iespējamas ne tikai īstenības izteiksmē, bet arī atstāstījuma, vēlējuma, vajadzības un pavēles izteiksmē (Kalnača 2013, 506), tad lietuviešu valodas pagātnes divdabim latviešu valodā atbilstošie izteicēji ir atrodamī ne tikai īstenības izteiksmē, bet arī citās. Jāmin, ka citās izteiksmēs, izņemot īstenības, analizējamajā materiālā piemēru nebija daudz. Piemērs vēlējuma izteiksmē:

- (6) a. *Prezidentūros prestižui būtų suduotas smūgis, jei žmonės būtų ėmę kalbėti:*
 b. *Prezidenta prestižs būtu iedragāts, ja cilvēki sāktu runāt:*

Abās valodās izteicējos ietilpstošos palīgdarbības vārdus var arī nelietot, piem.:

- (7) a. *Pranešimas autentikuotas pagal normalią seką ..*
 b. *Paziņojums ir autentificēts normālā secībā ..*
- (8) a. *Gelongo šantapas yra nudygsniuotas specialiomis siūlėmis.*
 b. *Gelonga šantaps nošūts ar speciāliem diegiem.*
- (9) a. *.. ženklas duotas ..*
 b. *.. mājiens dots ..*

² Lai gan ciešamās kārtas formas ir analītiskas, to aprakstā tradicionāli tiek lietoti termini „vienkāršie un saliktie laiki” resp. „vienkāršās un saliktās laika formas” (Kalnača 2013, 505). Šie termini ievēroti arī šajā rakstā.

Lai arī no piemēriem redzams, ka reizēm izteicējā ietilpstošais palīgdarbības vārds netiek lietots lietuviešu valodā, reizēm – latviešu valodā, reizēm – abās valodās, tomēr jāmin, ka analizētajos lietuviešu valodas piemēros izteicējos ietilpstošie palīgdarbības vārdi nullformā ir biežāk nekā latviešu valodā.

Visbiežāk lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabim atbilstošās ir ciešamās kārtas salikto laiku formas, kas tiek veidotas ar palīgdarbības vārdu *būt* finītā formā, kā arī lokāmo ciešamās kārtas pagātnes divdabi (Kalnača 2013, 505), tomēr reizēm ir sastopamas arī ciešamās kārtas vienkāršo laiku formas, piem.:

- (10) a. .. *tuoj pat **buvau įsodintas į automobilių ir išvežtas į ligoninę.***
 b. .. *uzreiz **tiku iesėdināts automašinā un aizvests uz slimnīcu.***
- (11) a. *Jis **karūnuotas 1990 metais** ..*
 b. *Viņš **tika kronēts 1990. gadā** ..*
- (12) a. .. *laiškas **bus perduotas jam nedelsiant** ..*
 b. .. *vēstule viņam **tiks nodota nevilcinoties** ..*

„Mūsdienu latviešu valodas gramatikā” (Ahero et al. 1959, 552, 553; sk. arī Nītiņa 2001, 81) ir norāde, ka ciešamās kārtas vienkāršo laiku formām ar *tikt* raksturīga procesa nozīme, savukārt salikto laiku formām ar *būt* – stāvokļa un vienlaikus rezultatīva nozīme. Iespējams, tāpēc lietuviešu valodas pagātnes divdabim atbilst tieši latviešu valodas ciešamās kārtas salikto laiku formas, kam raksturīga rezultāta nozīme (sk. (3), (4) un (5) piemēru).

Jāsecina, ka pirmā analizētā lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilde lietuviešu valodā ir ciešamās kārtas pagātnes divdabīs verbāla izteicēja funkcijā, kas parasti izteikta ar saliktā laika formām, piem., (*ir*) *nest(-a)*. Abās valodās šādas konstrukcijas ir pasīvā, un parasti abās valodās šādos teikumos darītājs nav minēts, kaut abās valodās tas ir iespējams.

Parasti lietuviešu valodas divdabim latviešu valodā atbilstošais ciešamās kārtas pagātnes divdabīs ir lietots tajā pašā laikā un izteiksmē. Visbiežāk piemēri sastopami īstenības izteiksmē, citās izteiksmēs tie ir lietoti reti.

1.2. Verbs darāmajā kārtā

Otra, bet daudz mazāk sastopama lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilde lietuviešu valodā ir darāmās kārtas verba forma. Attiecīgi lietuviešu valodā tiek lietota ciešamā kārtā, savukārt latviešu valodā – darāmā kārtā. Arī šajā gadījumā piemēri ir atrodamī daudžos laikos, piem.:

- (13) a. *Žygmantas, Aleksandro brolis, kuris ir **buvo vainikuotas** valdovu.*
 b. .. *viņa brālis Žigimants, kuru **kronēja** par valdnieku.*
- (14) a. *Šis įrašas **buvo perduotas** skaitmenine forma iš mūsų ambasados ..*
 b. *Skaitļu veidā šo ierakstu **pūrraidīja** no mūsu vēstniecības ..*

Parasti atbilstošais latviešu valodas verbs darāmajā kārtā tiek lietots tādos pašos laikos un izteiksmēs kā lietuviešu valodā. Visbiežāk piemēri ir sastopami īstenības izteiksmē, bet ir daži piemēri arī citās izteiksmēs, piem., vēlējuma izteiksmē:

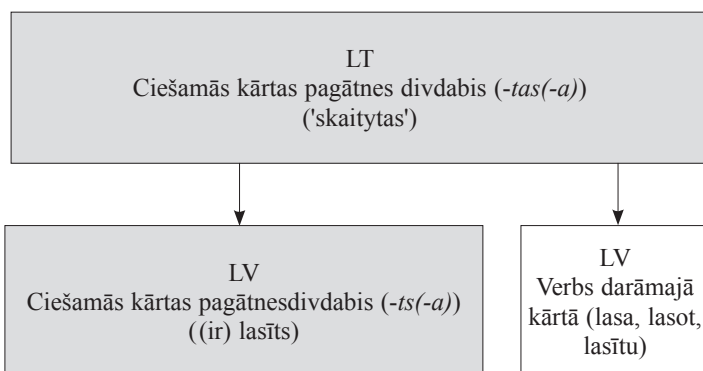
- (15) a. *Jeigu man būtu iškelta baudžiamoji byla ir būčiau areštuotas ..*
 b. *Ja pret mani ierosinātu krimināllietu un arestētu ..*

Nākamajā piemērā ir redzams, ka izteiksmes abās valodās ne vienmēr sakrīt – lietuviešu valodā teikums ir vēlējuma izteiksmē (ar modālu nozīmi), bet latviešu valodā tulkotājs ir izvēlējis īstenības izteiksmi.

- (16) a. *.. kad už [...] Rituteį kaip kadaise viskas būtu kažkienu kito nuspresta ir padaryta.*
 b. *.. lai mazās Ritiņas vietā kāds cits kādreiz izlemj un visu padara.*

Šajā piemērā ir arī redzams, ka lietuviešu valodā, tāpat kā latviešu valodā, (Kalnača 2013, 503) ciešamajā kārtā darītājs iespējams ģenitīvā. Tomēr jāmin, ka šādu lietuviešu valodas piemēru ar darītāju ģenitīvā valodas materiālā daudz atrasts netika un pārsvarā tie ir sastopami daiļliteratūrā. Parasti latviešu valodā šādi teikumi ir tulkoti darāmajā kārtā.

Jāsecina, ka otra lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilsme latviešu valodā ir verbs darāmajā kārtā verbāla izteicēja funkcijā, tādējādi lietuviešu valodā šīs konstrukcijas ir pasīvā, savukārt latviešu valodā – aktīvā. Jāmin, ka šādu piemēru analizētajā materiālā proporcionāli ir maz (sk. 1. attēlu, kur pelēkais krāsējums nozīmē ciešamo kārtu, bet baltais – darāmo kārtu. Krāsu nozīmes attiecas arī uz nākamajiem raksta attēliem).

1. attēls. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabju atbilsmes latviešu valodā.

Analizētais valodas materiāls liecina, ka lietuviešu valodas pagātnes divdabim atbilstošie piemēri pārsvarā ir ciešamās kārtas salikto laiku formas – tādējādi šai gadījumā latviešu valodā ciešamā kārtā ir lietota gandrīz tikpat daudz kā lietuviešu valodā.

2. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabju atbildes latviešu valodā

Izteicēja funkcijā lietotam lietuviešu valodas tagadnes divdabim atbildes latviešu valodā ir trīs:

- 1) ciešamās kārtas pagātnes divdabīs
  - (17) a. *O toji nelemta ugnis vis labiau **kurstoma**.*
  - b. *Bet šī liktenīgā uguns **tiek uzkurināta** aizvien spēcīgāka.*
- 2) verbs darāmajā kārtā
  - (18) a. *Antroji baltu kalba tradīciškai **dēstoma** abieju šaliu universitetuose ..*
  - b. *Otro baltu valodu tradicionāli **māca** abu valstu universitātēs ..*
- 3) ciešamās kārtas tagadnes divdabīs (sk. plašāk Levāne-Petrova 2013; 2014)
  - (19) a. *Ar prašymas taip greit **išpildomas**?*
  - b. *Vai lūgums **būs** tik ātri **izpildāms**?*

Pirmajos divos gadījumos lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabjiem latviešu valodā atbilst verbāls izteicējs (vienkāršais un saliktais laiks, ko izsaka ciešamās kārtas pagātnes divdabja formas, un vienkāršais laiks, ko izsaka verbs darāmajā kārtā), savukārt trešajā gadījumā latviešu valodā ir sastata izteicēja pilnnozīmes daļa jeb predikatīvs (ciešamās kārtas tagadnes divdabīs). Par trešo lietuviešu valodas tagadnes divdabja atbildmi latviešu valodā – ciešamās kārtas tagadnes divdabi – šajā rakstā sīkāk runāts netiks (par šo atbildmi plašāk sk. Levāne-Petrova 2013; 2014).

2.1. Ciešamās kārtas pagātnes divdabīs

Pirmā lietuviešu valodas pagātnes divdabja atbilde latviešu valodā ir ciešamās kārtas pagātnes divdabīs. Arī šī atbilde ir bieži sastopama. Šādas konstrukcijas gan lietuviešu valodā, gan arī latviešu valodā ir ciešamajā kārtā. Arī šajā gadījumā, tāpat kā ar lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabi, atbildes atrodamas dažādos laikos, piem.:

- (20) a. *.. jis **bus rodomas** rytoj ..*
- b. *.. tā **tīks rādīta** rīt ..*
- (21) a. *.. nes toji **šveičiama** ir **dažoma** Dalai Lamos belaukiant.*
- b. *.. jo tā **tiek krāsota** un **uzspodrināta**, sagaidot dalailamu.*
- (22) a. *Hinduistinēje tanroje moteris **buvo laikoma** aktyviuoju pradū.*
- b. *Hinduistikajā tantrā sieviete **tika uzskatīta** par aktīvo pirmsākotni.*

Lai gan lielākoties atbildes ir konstatētas tādas pašas kā lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabim, tomēr ir arī atšķirības – pārsvarā atbildes ir atrastas ciešamās kārtas vienkāršajos laikos, kas tātad izsaka procesu (sk. (20), (21) un (22) piemēru).

Arī šajā gadījumā atbildes konstatētas ne tikai īstenības izteiksmē, bet arī citās izteiksmēs. Jāmin, ka citās izteiksmēs, izņemot īstenības, analizējamajā korpusā piemēru daudz nebija. Piemērs vēlējuma izteiksmē:

- (23) a. .. *priimtinos, sakydavau, kad taip ir būtu daroma.*
 b. .. *pieņemamas, teicu, lai tā arī tiktu darīts.*

Lai gan visbiežāk sastopamā atbilde ir ciešamās kārtas vienkāršo laiku formas, tomēr atrodami arī daži piemēri ar latviešu valodas ciešamās kārtas salikto laiku formām; (26) piemērs ir atstāstījuma izteiksmē:

- (24) a. .. *kad tokia prievarta vakar buvo taikoma.*
 b. .. *ka vakar šāda vardarbība ir bijusi piemērota.*
- (25) a. .. *schema Lietuvoje iki šiol dar nebuvo taikoma.*
 b. .. *shēma Lietuvā līdz mūsdienām vēl nebija lietota.*
- (26) a. .. *šviesesnēmis spalvomis: esq daug kur daroma pažanga, tariasi ekspertai.*
 b. .. *gaišākās krāsās: eksperti spriežot, ka daudz kur esot sasniegts progress.*

Jāsecina, ka lietuviešu valodas tagadnes divdabja atbilde latviešu valodā ir ciešamās kārtas pagātnes divdabīs verbāla izteicēja funkcijā, kas pārsvarā izteikta ar ciešamās kārtas vienkāršā laika formām, piem., (*tiēk*) *nest(-a)*. Abās valodās šādas konstrukcijas ir lietotas pasīvē.

Parasti lietuviešu valodas divdabim latviešu valodā atbilstošais ciešamās kārtas pagātnes divdabīs ir lietots tajā pašā laikā un izteiksmē. Visbiežāk piemēri sastopami īstenības izteiksmē, citās izteiksmēs tie ir lietoti reti.

2.2. Verbs darāmajā kārtā

Otra tikpat bieži sastopama lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabja atbilde latviešu valodā ir verbs darāmajā kārtā. Attiecīgi lietuviešu valodā tiek lietota ciešamā kārtā, savukārt latviešu valodā – darāmā kārtā, piem.:

- (27) a. *Namas buvo apšildomas krosnimis ..*
 b. *Māju apsildtja ar krāsnīm ..*
- (28) a. *Pirmoji kentėjimo rūšis nusakoma ..*
 b. *Pirmo ciešanu veidu nosaka ..*
- (29) a. .. *pastatas dar išpaistomas ir didžiulėmis oranžinėmis svastikomis.*
 b. .. *ēku vēl apzīmē ar milzīgiem oranžiem ugunskrustiem.*
- (30) a. *Pagal tešlos rūšis pica skirstoma į plonąsias ..*
 b. *Pēc mīklas veida picu iedala plānākā ..*

Parasti atbilstošais latviešu valodas verbs darāmajā kārtā tiek lietots tādos pašos laikos un izteiksmēs kā lietuviešu valodā, sk. (31) piemēru vēlējuma izteiksmē:

- (31) a. .. *apsisaugoti, kad nebūtu daroma žala trapiai pajūrio gamtai.*
 b. .. *nodrošināties, lai nenodarītu postījumus trauslajai piejūras zemei.*

Ja pamēģinātu pārveidot iepriekš minētos piemērus ciešamajā kārtā, šķiet, latviešu valodā tie ir vienlīdz labi izsakāmi gan darāmajā, gan arī ciešamajā kārtā, turklāt ciešamās kārtas vienkāršajā laikā, kas ir galvenā lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabja atbilsme latviešu valodā, sal. (32), (33), (34), (35) piemēru:

- (32) a. *Māju **apsildīja** ar krāsnīm ..*
 b. *Māja **tiek apsildīta** ar krāsnīm ..*
- (33) a. *Pirmo ciešanu veidu **nosaka** ..*
 b. *Pirmais ciešanu veids **tiek noteikts** ..*
- (34) a. *.. ēku vēl **apzīmē** ar milzīgiem oranžiem ugunskrustiem.*
 b. *.. ēka vēl **tiek apzīmēta** ar oranžiem ugunskrustiem.*
- (35) a. *Pēc mīklas veida picu **iedala** plānākā ..*
 b. *.. un pēc mīklas veida pica **tiek iedalīta**.*

Latviešu valodā, tāpat kā lielākajā daļā valodu, ciešamajā kārtā darītājs netiek minēts (Kalnača 2013, 503), bet latviešu valodā darītājs var netikt minēts arī darāmajā kārtā – latviešu valodā īstas darītāja nullformas³ ir darāmās kārtas divkomponentu teikumos ar vispārinātu nozīmi. (Ciematniece 2015, 100). Tā nevienā no (32), (33), (34) un (35) piemēriem darītājs nav minēts. Ciešamajā kārtā darītājs parasti netiek nosaukts, jo tas autoram nav svarīgs (Freimane 1993, 212), savukārt darāmajā kārtā darītāju nemin, ja tas nav svarīgs, nav zināms vai ir ļoti vispārināts (Kalnača 1998, 156; Ciematniece 2015, 97). Andra Kalnača (1998, 156), analizējot šādus piemērus darāmajā kārtā, raksta: „Tādējādi finītā verba forma kontekstā it kā iegūst infinītas, ar konkrētu personu nesaistītas verba formas izpausmi”, tā panākot darbības vispārinājumu vai nenoteiktību.

Iespējams, tāpēc latviešu valodā šie piemēri var tikt izteikti vienlīdz labi gan ciešamajā, gan arī darāmajā kārtā, un darāmā kārtā proporcionāli ir tikpat bieža lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabja atbilsme latviešu valodā kā ciešamā kārtā. Te latviešu valodā var runāt par darāmās un ciešamās kārtas sinonīmiju, jo piemēri darāmajā kārtā ir pasīva nozīmē (Kalnača 1998, 156).

Vispārināts darītājs raksturīgs arī ēdienu receptšu tekstos (sk. (30) un (35) piemēru). Receptšu aprakstos, tāpat kā iepriekš aplūkotojos piemēros, darītājs netiek minēts, jo tas var būt jebkurš cilvēks. Tātad darbības vārda trešās personas forma tiek lietota vispārinātas personas nozīmē (Ciematniece 2015, 97).

No semantiskā subjekta nosaukšanas iespējams izvairīties arī vajadzības izteiksmē (Saulīte 2014). Tāpat nākamajos piemēros redzams, ka lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabim, kas lietots īstenības izteiksmē, atbilstošais verbs darāmajā kārtā latviešu valodā lietots vajadzības izteiksmē. Lietuviešu valodā nav īpašas vajadzības izteiksmes; nepieciešamība, vajadzība tiek izteikta citiem valodas līdzekļiem, piem.:

- (36) a. *Žinojau, kaip tai **daroma**. / Nori, parodysiu, kaip tai **daroma**?*
 b. *Es zināju, kā tas **ir jādara**. / Vai gribi – es parādīšu, kā tas **jādara**!*

³ Nullforma – formālas izpausmes trūkums vārdformai, kas veic noteiktu sintaktisku funkciju un konstatējama pretstatā formāli izteiktiem tās pašas paradigmas elementiem. (Skujiņa 2007, 265)

- (37) a. .. *priklausomai nuo to, kokių būtybių dvasia yra tramdoma.*
 b. .. *atkarībā no tā, kādu būtņu gars jāsavaldā.*

Lietuviešu valodas teikumos, kuri latviešu valodā ir tulkoti vajadzības izteiksmē, nereti ir lietots verbs *turėti* (latviešu valodā – ‘vajadzēt’), kas izsaka vajadzības, nepieciešamības, arī piederības nozīmi, piem.:

- (38) a. .. *buvo įrašyta, kad civilinė teisė turi būti dėstoma ..*
 b. .. *ka civiltiesības noteikti jāpasniedz ..*
- (39) a. .. *mąstymas turi nevaržomas judėti nežinojimo džunglėse ..*
 b. .. *domāšanai brīvi jāpārvietojas nezināšanas džungļos ..*

Šajos gadījumos darāmās un ciešamās kārtas sinonīmija ir saistāma ar vajadzības izteiksmi, tādējādi kārtas un modalitātes nozīmes latviešu valodas verba formas sistēmā ir mijiedarbībā (Kalnača 1998, 161).

Analizētajā materiālā ir atrasts viens piemērs, ko, iespējams, latviešu valodā tomēr būtu labāk tulkot ciešamajā kārtā, bet tas ir tulkots darāmajā kārtā. Piemērs ir ņemts no kāda uzņēmuma mājaslapas – tātad, domājams, nerediģēta avota:

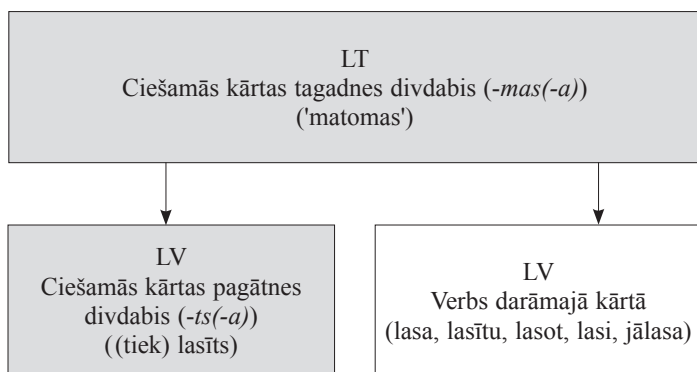
- (40) a. *ARĻ skirstomas į pagrindinį ARĻ, kuris perjungia ..*
 b. *ARI (automātiskā rezerves ieslēgšana) sadalās galvenajā ARI, kas pārslēdz ..*

(40) piemērā atgriezeniskais verbs *sadalās* ir lietots pasīva nozīmē. Darītājs, līdzīgi kā ciešamajā kārtā, sintaktiskajā struktūrā netiek minēts, cietējs nominatīvā ir teikuma sintaktiskais subjekts (Kalnača 2013, 515). Arī šis piemērs aplūkojams ciešamās un darāmās kārtas sinonīmijas sakarā. Kā raksta A. Kalnača (1998, 159): „Teikumos, kur refleksīvais verbs ir pasīva nozīmē, ir tā pati sintaktiskā konstrukcija, kas teikumos ar verbu ciešamās kārtas formā.”

Jāsecina, ka otra bieži sastopamā lietuviešu valodas tagadnes divdabja atbilde latviešu valodā ir darāmā kārtā – darāmās kārtas dažādu izteiksmju formas verbāla izteicēja funkcijā, piem., *lasa*. Lietuviešu valodā konstrukcijas ir pasīvā, savukārt latviešu valodā – aktīvā. Tomēr latviešu valodniecībā šie piemēri tiek uzlūkoti ciešamās un darāmās kārtas sinonīmijas sakarā – attiecīgi pasīva nozīmē.

Reizēm atbilstošajiem latviešu valodas teikumiem ir modāla nozīme (piem., teikumi vajadzības u. c. izteiksmēs). Tādējādi lietuviešu valodas tagadnes divdabji iekļauj arī vajadzības un nepieciešamības nozīmi, kam latviešu valodā parasti atbilstošās ir vajadzības izteiksmes verba formas verbāla izteicēja funkcijā.

Analizētais valodas materiāls parāda, ka lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabja atbildes latviešu valodā ir konstatētas vienlīdz bieži gan ciešamajā kārtā (ciešamās kārtas vienkāršie laiki), gan arī darāmajā kārtā, tādējādi apstiprinot, ka latviešu valodā ciešamā kārtā tiek lietota daudz retāk, sk. 2. attēlu:

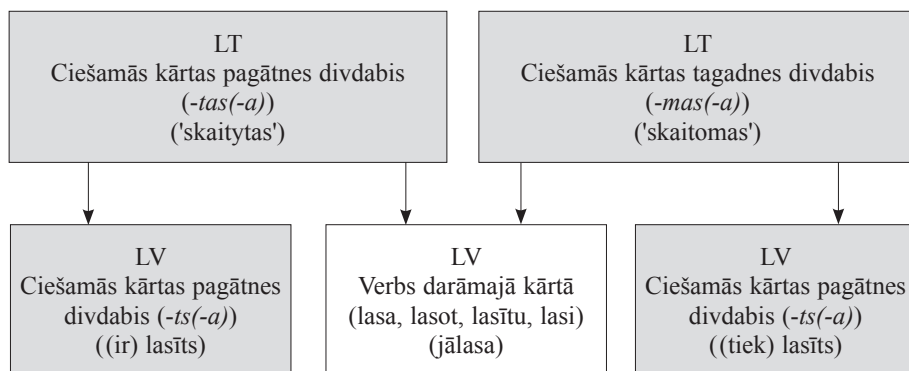
2. attēls. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabju atbildes latviešu valodā.

Secinājumi

Izteicēja funkcijā lietotiem lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabjiem latviešu valodā atbilst:

- 1) ciešamā kārtā – ciešamās kārtas pagātnes divdabī verbāla izteicēja funkcijā (**(ir/tiek) lasīta**);
- 2) darāmā kārtā – darāmās kārtas īstenības, atstāstījuma, vēlējuma, pavēles un vajadzības verba formas verbāla izteicēja funkcijā (**lasa**).

Parasti lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes divdabim latviešu valodā atbilstošais ir ciešamās kārtas saliktais laiks; atbildes darāmajā kārtā dažādās izteiksmēs, izņemot vajadzības izteiksmi, ir fiksētas reti (sk. 3. attēlu).

3. attēls. Izteicēja funkcijā lietotu lietuviešu valodas ciešamās kārtas pagātnes un tagadnes divdabju atbildes latviešu valodā.

Visbiežāk lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabim latviešu valodā atbilstošais ir ciešamās kārtas vienkāršais laiks; atbildes darāmajā kārtā dažādās izteiksmēs, tostarp vajadzības izteiksmē, ir fiksētas proporcionāli tikpat bieži, cik ciešamajā kārtā (sk. 3. attēlu). Tomēr šie piemēri darāmajā kārtā latviešu valodniecībā tiek uzlūkoti ciešamās un darāmās kārtas sinonīmijas sakarā – attiecīgi pasīva nozīmē.

Parasti gan lietuviešu valodas piemēros, gan arī atbilstošajos latviešu valodas piemēros darītājs netiek minēts, izņemot darītāju ģenitīvā. Latviešu valodā darītājs var netikt minēts gan ciešamajā kārtā, gan arī darāmajā kārtā, gan arī vajadzības izteiksmē.

Lai detalizētāk izpētītu lietuviešu valodas ciešamās kārtas divdabju atbildes latviešu valodā, būtu jāpēta atbildes pēc struktūrām, nevis tikai formas. Tāpat sīkāka uzmanība būtu pievēršama modalitātei.

Avots

Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpuss. www.korpuss.lv/lila

Literatūra

1. Ahero, Antonija et al. 1959. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I. Fonētika un morfoloģija*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
2. Ambrazas, Vytautas (red.). 1997. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
3. Ciematniece, Līga. 2015. Teikuma semantiskās un sintaktiskās struktūras attieksmes mūsdienu latviešu valodā. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares latviešu sinhroniskās valodniecības apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte.
4. Endzelīns, Jānis, Mīlenbahs Kārlis. 1993. *Latviešu valodas mācība*. Četrpadsmitais izdevums. Rīga: Zvaigzne (pirmizdevums: Rīga, 1907).
5. Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
6. Kalnača, Andra. 1998. Verba darāmās un ciešamās kārtas sinonīmija. *Linguistica Lettica*. 3. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 155–162.
7. Kalnača, Andra. 2013. Darbības vārds (verbs). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456–564.
8. Levāne-Petrova, Kristīne. 2012. Latviešu-lietuviešu-latviešu paralēlo tekstu korpusa izveide. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 16 (II). Liepāja: Liepājas Universitāte, 180–189.
9. Levāne-Petrova, Kristīne. 2013. Lietuviešu valodas ciešamās kārtas tagadnes divdabju atbildes latviešu valodā: Lietuviešu-latviešu-lietuviešu paralēlo tekstu korpusa dati. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 17 (II). Liepāja: Liepājas Universitāte, 180–188.
10. Nītiņa, Daina. 2001. *Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apskats)*. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte.
11. Nītiņa, Daina. 2013. Divdabīs (participis). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 564–595.

12. Paulauskienė, Aldona. 1994. *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos liuanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
13. Rimkutė, Erika, Utkā, Andrius, Levāne-Petrova, Kristīne. 2013. Lietuvių–latvių ir latvių–lietuvių kalbų lygiagretusis tekstynas LILA. *Kalbų studijos* Nr. 23. Kaunas: KTU, 70–77.
14. Saulīte, Baiba. 2014. Aktuālais dalījums teikumos ar ciešamo kārtu. Ref., 19. starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un tā pētīšanas aspekti”, Liepājas Universitāte, 2014. gada 27.–28. novembris.
15. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. 2007. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
16. Utkā, Andrius, Levāne-Petrova, Kristīne, Bielinskienė, Agnė, Kovalevskaitė, Jolanta, Rimkutė, Erika, Vēvere, Daira. Lithuanian-Latvian-Lithuanian parallel corpus. *Human language technologies – the Baltic perspective: the fifth international conference Baltic HLT*, Tartu, Estonia, October 4–5, 2012. *Proceedings*. Amsterdam, The Netherlands: IOS Press, 260–264.

Summary

The objective of this study is to establish the correspondences of the Lithuanian past passive and present passive participles as predicates in Latvian. This study is based on the *Lithuanian-Latvian-Lithuanian Parallel Corpus (LiLa) Lithuanian-Latvian subcorpus* of different genres (fiction, journalism, documents, etc.) that contains ~3.5 million running words.

Based on the analysed data, it is proved that past passive and present passive participles as predicates in Lithuanian are used more widely than in Latvian.

It was established that Lithuanian past passive and present passive participle as predicate has various correspondences in Latvian: 1) The passive voice and past passive participle as predicate (*ir/tika mests*). The sentences have been used in passive in both languages. Usually the corresponding Latvian predicate has been used in the same tense and mood as in Lithuanian. 2) The active voice and active verb forms as predicate (*meta*). The examples in Lithuanian have been used in passive, but corresponding sentences in Latvian have been used in active voice. Not all the correspondences are regular. There are some examples with the corresponding predicate in Latvian that has been used in debitive – a mood that does not exist in Lithuanian. The necessity has been expressed by other means in Lithuanian. 3) The passive present participle as predicate (*ir metams*). The passive present participle in Latvian usually expresses necessity (*akmens ir metams*) and possibility (*celtne ir ieraugāma*). Although it is proved that the active voice in Latvian has been used more widely than in Lithuanian, many examples in active voice in Latvian clearly have a meaning of passive voice.